

GEÇMİŞTEN BUGÜNE TÜRKİYE’NİN BİLİM ve TEKNOLOJİDE KAT ETTİĞİ MESAFE*

Yücel DURSUN

Ankara Üniversitesi DTCF Felsefe Bölümü

Öz

Bu çalışmada, Osmanlıdan günümüze kadar bilim ve teknolojinin gelişimi incelendi. Bu gelişimin esas itibariyle Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan beri izi sürülmüştür. Bilim ve teknolojik gelişimler, “bilim üretimi”, “bilim politikaları” ve “bilimin yaygınlaşması” bakımından ele alınmıştır. Osmanlı’nın kısa bir dönemine bakılırken, Cumhuriyetin incelemesi Cumhuriyet dönemini kuşaklara ayırarak yapılmıştır. Makale, “eski” ve “yeni” fikirleri, “bilim”den çıkan sonuçlar bakımından inceler ve buna ilişkin bir değerlendirmede bulunur.

Anahtar sözcükler: Bilim • politika • teknoloji • üniversite • TÜBİTAK

THE DISTANCE COVERED by TURKEY in SCIENCE and TECHNOLOGY UNTIL TODAY

Abstract

In this study, it is considered the development of science and technology from Ottoman’s time to present. In essentially, the development of scientific and technological politics since the establishment of Republic of Turkey in 1923 (Türkiye Cumhuriyeti) has been traced. The developments of science and technology are handled with regard to “science production”, “science politics” and “diffusion of science”. While it is looked at the last short period of Ottoman, the consideration of Republic has been done by classifying its generations. This article examines “old” and “new” conceptions with regard to consequences, which come out from “science” and evaluates that consequences.

Keywords: Science • politics • technology • university • Tubitak

Bilim ve teknoloji dendiğinde, daha çok günümüz dünyasındaki, biyoloji, fizik, kimya, botanik, ziraat ve genel olarak mühendislik ve tıp vs. gibi, temel ve uygulamalı fen bilimleri ile bilgisayar oyunları, simülasyonları ya da her türlü bilgisayar uygulamaları (örneğin hastane otomasyonları, genetik ve kanser araştırmalarındaki dijital tıbbi cihazlar, ... vb.) ve her türlü elektronik araç ve gereç, uzay araştırmaları, robot teknolojisi, yazılım ve donanım göz önüne getirilmektedir. Oysa “bilim ve teknoloji”, her şeyden önce bir “düşünce” meselesidir. Dolayısıyla onu sosyal bilimsel temeli *dışında* düşünmemiz, yeterince kavramamız ve anlamamızda engel teşkil edecektir. Bir ülkenin bilim ve teknolojiye geçirmiş olduğu serüveni anlamak ise, bu bakımdan her şeyden önce onun fikri ve beşeri hayatını anlamayı ve bu hayata tarihsel bir perspektiften bakmayı gerektirmektedir denilebilir. Bu tür bir çözümleme, inceleme altına alınan ülke ya da uygarlığın bilim ve teknoloji ile nasıl bir ilişki içerisinde

* Bu çalışma, TÜBİTAK SOBAG projeleri çerçevesinde sürdürülen 108K415 nolu proje kapsamında hazırlanmıştır ve araştırma süreci TÜBİTAK tarafından desteklenmiştir.

olduğunun salt bir analizi olmayıp, o ülke ya da uygarlığın yakın gelecekteki bilimsel doğurganlığının da ne olabileceğine ilişkin az çok bir fikir edindirecektir.

İşte bu bakımdan, Türkiye'nin bilim ve teknolojideki konumunu görmek ve kat ettiği mesafeyi anlayabilmek için, öncelikle onun geçmişten bugüne olan fikri ve beşeri hayatını kısaca gözden geçirmek ve bu zaman aralığındaki değişimleri, *bilim politikaları*, *bilim üretimi* ve *bilim anlayışı* bakımdan incelemek yerinde olacaktır. Bunun için, günümüz çağdaş Türkiye'sinin öncesi Osmanlıya kısaca göz atmakla başlayalım.

Batılı Anlamdaki Bilim Anlayışının Osmanlı'daki Kökleri

Ergün Türkcan, *Dünya'da ve Türkiye'de Bilim, Teknoloji ve Politika* adlı eserinde Osmanlı'daki Batılılaşma ve yenileşme hareketlerinin tarihini 1683 Viyana bozgunu sonrasına, 18. yy'ın ilk yarısına kadar götürür. O tarihten günümüze kadar modernleşmenin sürekli sekteye uğradığını, fakat her seferinde de yeni bir güç ve direnişle ileriye doğru filizlenerek geliştiğini söyler (Türkcan, 2009, s.347). 18.yy'da matbaanın ilk olarak kullanımı da bu batılılaşma ve yenileşme hareketindeki bir dönüm noktasıdır. Geriye dönüp bakıldığında, batılılaşma ve modernleşme tarihi, Lale devri, ilk matbaa'nın kullanımı, II. Mahmut devri, III. Selim devri, Tanzimat gibi kimi önemli tarihi olaylara ya da tarihi kişiliklerin devlet politikalarına bağlanabilir (bkz. Türkcan 2009, s.348; Pak, 2009, s.51 vb.) Bununla birlikte, eğer tarihi ve tarihi olayları süreklilik arz eden olaylar silsilesinin akışı olarak göreceğ olursak, yukarıdaki gibi dönüm noktalarının varlığı reddedilmeksizin, her tarihi olayı doğuran öğelerin tarih sahnesinde *önceden* halihazırda var olduğunu kabul etmemiz gerekmektedir. Dolayısıyla, "batılılaşmanın" bazı temel öğelerinin (günümüzün "laik" ve "çağdaş" denen öğelerinin) *dokusunun* da, Osmanlının kuruluşundan itibaren, karşıt öğelerle bir savaşım içerisinde günümüze kadar geldiği söylenebilir. Yine, hiçbir tarihi olay da aynı süreklilik ilkesinden dolayı sebepsiz olmamalıdır. Yani II. Mahmut, III. Selim devirlerini doğuran öğeler yalnızca eskinin pozitif öğelerinin bir seyri olarak değil, aynı zamanda negatif öğelerinin gerektirdiği bir sonuçtur.

Osmanlının Batılı öğelerle tanışmasına neden olan kırılma noktası, Osmanlının kendi dışında yaşadığı bir güç kaybı kadar, kendi iç nedenlerinden de kaynaklanmıştır. İşte yukarıda sözünü ettiğimiz üzerine, söz konusu iç nedenlerin negatif yönlerine odaklanılırsa eğer,

bunların kabaca “askeri araç ve gereç’in eskiliği, askeri kurumların köhnemişliği”, “yönetim bozukluğu”, “Osmanlının fiyat devrimi, Amerikanın keşfi, coğrafi keşifleri yeterince iyi kavrayamaması”, “bilim ve teknolojideki geri kalmışlık” vb. sebepler olduğu söylenebilir (kısaca bkz. Karagöz, 1995, s. 176; Öz, 1999, s. 48-49; Türkcan, 2009, s.348-349). Bunlara ek olarak Osmanlının Batının Ortaçağ sonrası ortaya koyduğu ve geliştirdiği “bilim ve düşünce”nin benzeri “fikri devrime” uzak olması da sayılabilir. Osmanlının da bu ve benzeri nedenlerden dolayı Batılılaşma, modernleşme ve yenileşme serüvenine girdiği söylenir/söyleyebiliriz. Bununla birlikte, burada bizi ilgilendiren şey, Osmanlıyı Batılılaşma serüveninin içine yerleştiren ve Osmanlı’dan günümüze kadar devam eden “Batılı bilim ve fikir hayatının alımlanması”dır. Bu alımlanmanın ve bu alımlanmaya gösterilen karşı duruşun birbirleriyle olan mücadelesinin, günümüzün “bilim politikalarını”, “bilim üretimini” ve “bilim anlayışını” biçimlediği düşünülebilir. Ama aslında bu mücadelenin temelinde yatan unsurun *bilimden* daha ziyade *fikir* temelinde olduğu belirtilmelidir. Ve bu bakımdan Batılılaşma serüveninde kanımca şu seçenekler göze çarpmaktadır:

- 1) Batı’lı fikriyatın içine yerleşen ve o fikriyat içinde ilerlemeye çalışan anlayış,
- 2) Eski fikriyatı korumaya ve geliştirmeye çalışan anlayış,
- 3) Eski fikriyat ile yeni fikriyat arasında bir orta yol bulmaya ve özgünlüğü orada bulmaya çalışan anlayış.¹

Kuşkusuz, her bir anlayış, “bilim üretimi, politikası ve alımlanmasını” kendi fikri ve değerler kümesi içinde ortaya çıkarmıştır. Fakat eğer modern Türkiye’nin “bilim anlayışını” anlamak istiyorsak, yukarıdaki üç seçeneği aklımızın bir köşesinde tutarak, öncelikle birinci madde üzerine yoğunlaşmamız gerekmektedir. Bunun nedeni, çağdaş anlamda “bilim”in her şeyden önce Batı uygarlığının ortaya koymuş olduğu fikriyatın bir ürünü olmasıdır. O halde Osmanlı’dan günümüze bilim serüveninde bizim dikkatimizi öncelikle yönelteceğimiz anlayış, *Batı fikriyatını* ve dolayısıyla onun ürünü *bilimi*, doğrudan alma çabası içindeki bu yenilikçi anlayıştır.

¹ Buna ek olarak “eski ve yeni bilgi” ayrımı için ayrıca bakınız (Demir, 2009, s.24-25)

Dolayısıyla, Osmanlının 17.yy'ından günümüz Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar geçen zaman içerisinde bu anlayış doğrultusundaki yenileşme çabalarını, kısaca hatırlamak gerekiyor:

Osmanlının yenileşme çabaları ilk olarak Fransa üzerinden olmuştur². Fransızların düşünce sistemleri de, 17.yy'dan bu yana, "teknolojik, askeri ve kurumsal" anlamdaki yeniliklerle birlikte Türk düşünce hayatını etkilemiştir.

Örneğin III. Ahmet döneminde, sonradan Müslüman olan Fransız Generali Comte de Bonneval'a, dönemin askeri yeniliğini temsil eden Humbaracı Ocağı 1735 yılında kurdurulmuştur. III. Mustafa zamanında, Fransız sefirin damadı olan Baron de Tott'a 1772 yılında Hasköy'de bir top dökümhanesi inşa ettirilmiştir (Türkcan, 2009, s.352-353). Yine III. Mustafa zamanında Riyaziye okulu açılmış, ünlü matematikçimiz Gelenbevi İsmail Efendi'nin yanı sıra Fransız Kermorvan bu okulda ders vermiştir. Ayrıca, Fransa'daki ilimler akademisinden astronomiye dair en son eserler ve mükemmel kitaplar istenmiştir (Karagöz, 1995, s.185) İlk Mühendislik okulu olarak bilinen Mühendishane-i Bahri Hümayun ise, 1784'de derslere başlamıştır. Sultan III. Selim zamanında, Fransa ile ilişkiler devam etmiş ve örneğin "III. Selim yakın adamı İshak Bey'i Fransa Kralına göndermiş ve ondan, Avrupalı devletlerin birbirleriyle olan politikaları, kara ve deniz harplerine ait yeni usuller, atölyeler hakkında bilgiler toplanmasını istemiştir" (Karagöz, 1995,s. 187). Bununla birlikte III. Selim, Fransa'nın Osmanlı devletine karşı yürütmüş olduğu ikili tutumdan rahatsız olarak yenileşme çabalarına Avusturya üzerinden başka bir çehre daha kazandırmıştır. Ve "Ebubekir Ratıp Efendi vasıtasıyla Avusturya müesseselerini tanımaya çalışmıştır" (Karagöz, 1995, s. 189). III. Selim zamanında mühendishane okulunda, "Türkçe, Arapça ve Fransızca derslerinden başka aritmetik, geometri, coğrafya, trigonometri, cebir, topoğrafya, harp tarihi, entegral ve diferansiyel hesap, mekanik, astronomi, istihkam ve balistik okutulmaktaydı" (Adivar'dan aktaran Türkcan 2009, s.357). Okuldaki hocaların çoğu bir kısmı yurtdışında tahsil yapmış olan Türkler idi.

² 1726 tarihi bu bakımdan önemlidir. Çünkü bu tarihte, "Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin oğlu Sait Mehmet Efendi, Paris'ten döndükten sonra 1726'da aslı Erdelli bir Macar olup Müslümanlığı seçmiş olan İbrahim Müteferrika ile birlikte ilk İslam matbaasını kurmayı teşebbüs etti." (Türkcan, 2009, s. 349) Çelebi Mehmet Efendi ise, Osmanlı Devleti'nin Fransa ile ilişkilerini geliştirmek ve Batı'daki yenilikleri takip etmekle görevlendirilmiş bir kişidir ve Batı'daki birçok yenilikle ilgilendiği gibi basım işiyle de ilgilenmiştir. Bu incelemeleri sırasında oğlu Sait Efendi de yanındadır (Altuntek, 1993 s.196)

II. Mahmut zamanında ise, başka birçok alanın yanı sıra eğitim alanındaki reformlar önem kazanmıştır. Yabancı dilde eğitim (dönemin ruhuna uygun olarak Fransızca) ve bu amaç doğrultusundaki çeviri faaliyetleri II. Mahmut'un gündemindedir. Bu bakımdan II. Mahmut'un Mekteb-i Tıbbiye'nin açış konuşmasında söylediği gibi, Tıp öğretimi, "çeviri faaliyetinin uzun süreceği" (Türkcan, 2009, s.366) gerekçesiyle yabancı dilde Fransızca olarak okutulmuştur. Bununla birlikte "bilimi adım adım kendi dilimize kazandırmaktan" (Türkcan, 2009, s.366) ise vazgeçilmemiştir.

Bunun önemli iki sonucu olduğu söylenebilir. İlki Batı literatürünü ilk elden takip etmek böylelikle daha mümkün olmuştur. Diğeri ise, Türkçenin korunması yönünde bunun belli bir bedelinin olmasıdır. Fakat II. Mahmut zamanından bu yana bu bedelin farkındalığı, Batı literatürüne bizden özgün katkıların oluşturulması yönündeki bilinci de artırmıştır denilebilir.

1839 Gülhane Hattı-ı Hümayunu ile başlayan Tanzimat dönemine gelindiğinde ise, dönemin en önemli gelişmelerden biri, eğitim kurumları yönünde olmuştur. 1847 Mekteb-i Harbiye'nin açılması ve askeri öğrencilere "fen, matematik, ...Fransızca ile hendese, cebir ve mekanik" (Türkcan, 2009, s. 364) gibi derslerin okutulması dikkate değerdir. 1851'de de ilk "akademik kurum" sayılabilecek Encümen-i Daniş kurulmuştur. Tüzüğünde "fen ve sanayi dallarında yazılacak kitapların herkesin anlayacağı biçimde Türkçe olmasına dikkat ve özen gösterilmesi" (Türkcan, 2009, s.369) ibaresinin yer alması ise, Osmanlının Batılılaşma cephesinde süren "Türk dilini" korumaya ve ileride bu dilin içinden özgün bilimsel katkılar yapmaya yönelik "üstü örtük iddia"nın tekrar eden bir dışavurumu gibi görünür adeta. Ayrıca bu dönemde ilk Üniversite'nin kurulması teşebbüsleri önemlidir. İlk darülfünun tesisi 1863 yılında derslere başlamış, daha sonra kapanması üzerine de 1870 ve 1874'de iki deneme daha olmuş ve son olarak da, 1900 yılında "Darülfünun-i Şahane" adıyla II. Abdülhamit zamanında kurulmuştur. 1863'deki Darülfünun'da "fen bilimlerinin" yanı sıra kısmen felsefe, tarih, 1870'dekinde felsefe, edebiyat, hukuk ve 1874'dekinde ise ek olarak Roma hukuku okutulmaktaydı (Türkcan, 2009, s.370-4).

Tanzimat dönemindeki diğer bir önemli gelişme de bu son bahisle yakın ilgilidir: Bu dönemde, Batı'lı edebi, felsefi ve sosyal bilimsel düşüncenin Osmanlıya girişinin eskiye oranla ivme kazandığı görülmektedir. İlginçtir ki aynı dönem, "bir yandan laik Batı kurumlarının

yerleştirilmeye çalışıldığı, diğer yandan İmparatorluğun “dinsel” yapısından vazgeçilmediği”, “Tanzimat ikiliği” (Mardin, 1983, s.28) olarak anılan bir dönemdir.

Yaşanan bu gelişmeyi *sosyal bilimler* açısından şöyle özetleyebiliriz: Tanzimat döneminde sosyal bilimlerin gelişimi daha çok “edebiyat” alanı üzerinden olmuştur. Bu dönemde, “Osmanlı aydınlarının çoğunluğu için, *bilim*'e verilen yeni önem ancak *edebiyat* kaynakları yoluyla anlaşılabilmiştir. Bu noktada Fransız edebiyatının özel bir yeri olduğu görülür.” (Mardin, 1983,s. 40) Bu edebiyatçılar arasında yer alan Şinasi, Ziya Paşa ve Namık Kemal gibi edebiyatçılar Fransız felsefesinin de etkisinde kalmışlardır. Ve örneğin, “Aydınlanma çağı da denen ve Büyük Fransız İhtilali'ni hazırlayan Montesquieu, Voltaire, Diderot, Rousseau, gibi XVIII. yy. yazar ve filozoflarından önemli ölçüde etkilenmişlerdir.” (Aydın, 2000, s.114). Bu etkilenmenin Enver Ziya Karal'a göre özellikle siyaset felsefesi üzerinden olduğu söylenir. Bu anlamda dönem, “kadın hakları, kız çocukları eğitimi, [...] toplumsal sınıflar, vatandaşlık, kanun, adalet, eşitlik, bilim” (Aydın, 2000, s.114) kavramlarının üzerine düşünüldüğü bir dönemdir. Yine bu dönemde pozitif bilim anlayışının bir sonucu olarak, pozitivistimin de etkisi görülür. Bu akımı 1890'larda ilk olarak tanıtan Osmanlı aydınları arasında iki yazarın adı sıklıkla geçer: Hüseyin Cahit Yalçın ve Ahmet Şuayıp. *Servet-i Fünun* dergisinde çıkardıkları dizi yazılarında pozitivistimi tanıtmışlardır. (Mardin, 1983,s.41). Dönemin Pozitivistimi algılayışı ise daha çok Auguste Comte üzerinden olmuştur. Ayrıca aynı yıllar, materyalist düşüncenin biyoloji bilimi üzerinden hissedildiği yıllardır.

Özetlersek, Cumhuriyete gelinceye kadar Osmanlının genel olarak bilim politikalarında, özellikle askeri, tıbbi, ziraat vs. gibi alanların gereksinimlerini karşılamak amacıyla mühendislik, tıp gibi uygulamalı bilimlere öncelik verilmiş olduğu ve bu bilimlerinden hemen sonra da, uygulamalı bilimleri “takviye” amaçlı temel fen bilimlerine (matematik, kimya, fizik vs.) yer verilmiş olduğu gözlenmektedir. Sosyal bilimlerin ise, uygulamalı ve temel fen bilimlerine oranla daha geç gelişme seyri gösterdiği söylenebilir. Bu bakımdan Fransız Aydınlanmasının Osmanlı aydınının sosyal ve beşeri bilimlerle ilişkisinde daha etkili olduğu da belirtilmelidir. Özellikle Felsefe söz konusu olduğunda, bu etkilenimin açık olduğu görülebilir.

Cumhuriyet Dönemi ve Bilimin Yükselişi

Osmanlıda Batılılaşmayla ve yenileşme hareketleriyle birlikte gelen, sözünü ettiğimiz değişimler, Cumhuriyet döneminin başlangıcında da doğal olarak belirleyici bir rol üstlenmiştir. Fakat Cumhuriyet dönemindeki bilimsel gelişimin ivmesi, önceki dönemlere oranla daha fazla olmuştur denilebilir. Bu gelişimin ivmesinin daha iyi görülebilmesi ve anlaşılabilmesi için, sıklıkla yapıldığı gibi³, Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne geçen zamanı, dönemlere ayırarak incelemek yerinde olacaktır. Bu dönemler aşağı yukarı Cumhuriyetin kuruluşundan buyana yetişen kuşakları temsil etmektedir ve şöylece sınıflanabilir:

Akademik üretimde birikim için gereken süreyi de yaklaşık en az 25 yıl olarak alırsak,

- 1) Başlangıcından 1933'e kadar üniversite devrimini gören kuşak
- 2) 1933-1955 arası yetişen kuşak
- 3) 1955-1980 arası yetişen kuşak
- 4) 1980'den günümüze kadar yetişen kuşak

olarak toplam 4 kuşağa ayırabiliriz. Bu dönemlerde uygulanan bilim politikalarını, üretimi ve anlayışını sırasıyla incelediğimizde şunları görmekteyiz.

Başlangıcından 1933'e kadar üniversite devrimini gören kuşağın dönemi

1933 Üniversite reformuna kadar olan durumu nasıl incelemeliyiz? Genellikle kabul gören görüş, 1933 reformundan sonra Türkiye'nin bilimle olan ilişkisinin çok daha hızlı bir şekilde geliştiğidir (İnönü, 1999, s.16; Bahadır, 2005,s.9; Kaynaradağ, 2002,s. 46 vd.). 1933 yılı Türkiye'nin "bilim" ile ilişkisinde önemli bir kilometre taşı olarak kabul edildiğine göre, acaba 1933 öncesi dönem nasıl bir manzara arz ediyordu? Bu manzaranın doğru bir şekilde saptanmasının, "bilim politikası" açısından sonraki dönemlere ne gibi bir miras bırakıldığının anlaşılmasında faydalı olacağına inanmaktayız.

O halde bu dönemi nasıl ele almalıyız? Bir bilimsel etkinlik dönemi, bir takım parametreler altında incelenebilir. Ve bu parametreler arasında, bilimsel yayın sayısı ve

³ Örneğin bkz. (İnönü, 1999,s. 16, (Kaynaradağ, 2002, s. 1986), (Denkel, 1997,s.35-50), vd.

etkileri, akademisyen sayısı ve niteliği, bilimsel etkinlik ortamı olarak üniversiteler, kolej vs. kurumların nitelikleri ve nicelikleri, dergi, kitap, çeviri gibi bilimsel yayınların niceliksel durumu, varsa başka (bilimsel toplantılar, kongreler paneller vs.) gibi bilimsel etkinliklerin nicel ve nitel durumları sayılabilir. Kuşkusuz ki bir dönemi incelemek için oluşturulacak parametreler ne kadar anlamlı ve yeter miktardaysa, değerlendirme de o kadar başarılı ve gerçekçi olacaktır. Biz de bu amaçlarla, 1933 öncesi döneme, yukarıda bir kısmını verdiğimiz temalar etrafında kısaca bakmak istiyoruz.

Bilimsel Etkinlik Ortamı: Dönemin en önemli eğitim kurumu olarak Cumhuriyet öncesi kurulan Darülfünun üniversite düzeyinde bir eğitimi sağlama amacıyla kurulmuştur. Fakat eğitiminin gerek kalitesi ve gerekse bazı hocalarının Cumhuriyet idealleriyle uyuşmayan anlayışları açısından bazı sorunlar yaşanmıştır. Özellikle eğitim kalitesinin düşüklüğü, Atatürk ve dönemin entelektüelleri açısından ciddi kaygılar yaratmıştır. Cumhuriyetin başlangıcından sonra, yani 1923-1933 arası kurulan eğitim kurumları arasında ise, 1928 yılında bizzat Atatürk'ün kurduğu Ankara Hukuk Mektebi bunun dışında Musiki Muallim Mektebi ile Ankara Yüksek Ziraat Mektebi vardır (Özata, 2007,s.105-112).

Bilimsel Yayın ve Araştırmanın Durumu: Darülfünun'un 1924-1933 arasında yayınladığı "Darülfünun Fen Fakültesi Mecmuası" bilim alanında yayınlanan bir dergidir. Ve bu dergide, Matematik, Fizik, Kimya, Botanik Üzerine yayınlanmış makaleler bulunur. Bunların arasında da araştırma yazısı yayınlanmış birkaç kişi vardır (İnönü, 1999,s.17). Ayrıca, 1916-1923 yılları arasında düzenli bir biçimde yayımlanan "Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası" vardır. 1923 Cumhuriyet ilanından sonra *İctihad* dergisi "baticılığı" savunan bir dergi olarak yayın yapar. Ziya Gökalp'in toplumbilim ağırlıklı *Küçük Mecmua* adlı dergisi dışında Marksist felsefe ağırlıklı 1921-25 arası yayınlanan *Aydınlık* dergisi vardır. Ve 1924'de Konya'da çıkan *Yeni Fikir* dergisi ise, *enerjetizm* felsefesini savunuyor, *Bergsonculuk* ve *Pragmatizmi* eleştiriyordu. 1926 yılında Mehmet Emin Erişgil'in yönetiminde Ankara'da yayınlanan ve Cumhuriyet devrimlerinin yüksek insani düşünceleri temsil ettiğini savunan derginin adı ise *Hayat*'tı. 1927 yılında *Felsefe ve İctimaiyat* adlı bir dergi daha yayınlanmıştır ve bu dergide Hilmi Ziya Ülken, Hatemi Senih Sarp, Mustafa Şekip Tunç, Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu gibi tanınmış felsefecilerin yazı ve çevirileri vardı. (Kaynardağ, 2002,s.41-43). Bu saydıklarımız, özellikle 1923-33 arasında yayınlanmış fen ve beşeri bilimlere ait dergilerden bir kısımdır.

Akademisyen Sayısı ve Niteliği: Darülfünun'daki akademisyenlerin bir kısmı 1933 Üniversite devriminden sonra yeni kurulan İstanbul Üniversitesinin kadrolarında tekrar yer bulurken, büyük bölümü dışarıda kalmıştır.⁴ İhtiyaç duyulan nitelikli akademisyen sayısının bir kısmı, eski darülfünundan, bir kısmı da yurt dışına doktora yapma amacıyla gönderilen öğrencilerden sağlanmıştır. 1933 sonrası Almanya'da Hitler rejiminden kaçarak Türkiye'yi tercih eden akademisyenlerden de büyük oranda yararlanılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında, 1933 öncesinde, yurt dışında doktorasını yapmış akademisyen sayısı azdı. Örneğin 1923 yılındaki Türkiye'deki bilim doktoralı kişileri Erdal İnönü şöyle sayar: Josehp Zanni (kimya), Halil Ethem Eldem (kimya), Mehmet Arif (kimya), Mustafa Azmi Sümen (kimya), Osman Nuri Somer (kimya), A. Refik Kadızade Bekman (kimya), Kerim Erim (matematik) (İnönü, 1999, s.20). İlk felsefe doktorasına sahip Türk olan Orhan Saadettin'i de saymalı bu arada (Denkel, 1997, s.40). 1923 sonrasında ise, birçok kişi yurtdışına doktora yapmak üzere gönderilmiştir. Felsefeden örnek verirsek, İstanbul Felsefe Bölümünün kuruluşunda da asistan olarak yer alan ve doktorasını yurt dışında yapmış Macit Gökberk, Takiyettin Mengüşoğlu, Nusret Hızır gibi önemli felsefecileri saymamız yerinde olacaktır. Yurtdışı eğitilmiş bu bilim insanlarının arasında kimi alanlarda uluslararası ün kazanmış kişiler de vardır. Örneğin matematikçi Cahit Arf gibi...

1933 devrimi sonrasında İstanbul Üniversitesi kadrolarında yer almamalarına rağmen darülfünun'da ders vermiş etkili hocalar da vardı. Örneğin felsefe alanında, Halil Nimetullah, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Rıza Tevfik, Mustafa Şekip Tunç sayılabilir.

Görülmektedir ki 1933 öncesi dönem, bilim açısından yetersiz bir dönem olarak görülse de, kimi açılardan Üniversite reformunun hazırlık sinyallerini veren bir dönem olmuştur. Özellikle yurt dışına doktora amacıyla öğrenci gönderme ve darülfünun kadrosunun yeni üniversite için bir elemenden geçirilmesi gibi... Peki kabaca böyle bir tarihsel arka plandan sonra Atatürk tarafından yapılan 1933 reformuna geldiğimizde, dönemi nasıl betimleyebiliriz?

⁴ Dışarıda kalan akademisyenler için Gökberk şöyle der: "Bunlar niye kadro dışı bırakıldılar? Bu konuda bir şey söyleyemeyeceğim. O zaman ben birkaç aylık asistandım. İşin içyüzünü bilmiyorum. Üniversitede düzenleme yapması için İşviçre'den Malche adında bir profesör getirtmişlerdi. Malche öğretim üyesi olanların yayınlarını görmek istedi. Hatta ben de hocalara yardım ettim. Hepsinin yayınladığı kitapları paketleyip gönderdik. Hangi ölçütler kullanıldı bilemiyorum. Bildiğim kadarıyla o zamanlar ideolojik nedenler pek yoktu" (Kaynardağ, 1986, s.18-19)

1933-1955 arası yetişen kuşağın dönemi

Bu kuşağın iyi bir değerlendirmesinin yapılabilmesi, her şeyden önce 1933 Üniversite reformunun ve ondan sonraki gelişmelerin de iyi bilinmesini gerektirmektedir. Dönemi belirleyen etkenleri şöyle sıralamak yerinde olacaktır:

i) 1933-55 arası başta İstanbul Üniversitesi olmak üzere yeni kurulan 'bilim kurumları'nın getirmiş olduğu yenilikler.

ii) Yurt dışından kendi ülkelerindeki rejimden kaçarak gelen, özellikle Alman akademisyenlerin sağlamış oldukları katkılar.

iii) Bu gelişmelere paralel olarak Türk akademisyenlerinin durumu.

iv) Yayın hayatındaki yeni durum.

i) Darülfünun sonrası, 1933 yılında yalnızca İstanbul Üniversitesi kurulmadı. Atatürk'ün talimatları doğrultusunda başlayan Üniversite Reformu bundan sonra da devam etti. 1950 yılına kadar İstanbul Teknik Üniversitesi (1944) ve Ankara Üniversitesi (1946) kurulmuştur. Ayrıca pek çok yüksekokul açılmıştır. Bunları şöyle sıralayabiliriz: "1924'te Zonguldak'ta Ticaret Vekaletine bağlı olarak açılan Yüksek Maden Mühendis Mektebi, 1931'de kapanmıştır. 1926'da Konya'da açılan ve 1927'de Ankara'ya taşınan Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü açılmıştır. 1933'te Yüksek Ziraat Enstitüsü kurulmuştur. 1934'te Ankara'da Milli Musiki Temsil Akademisi açılmıştır. Yine 1935'te Ankara'da Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, 1936'da Devlet Konservatuarı, 1944'te Balıkesir Necatibey Eğitim Enstitüsü kurulmuştur. 1925'te açılan Yatılı Hukuk Mektebi 1940'da Ankara Hukuk Fakültesi olmuş, 1937'de Ankara'da açılan Tıp Fakültesi ise 1945'te eğitim öğretime başlayabilmiştir." (Taşer, 2006, s.289-290).

Açılan bu yüksekokulların kurulan üniversitelere oranla sayısının çok olması, yanıltıcı olmamalıdır. Prof. Hirsch'in anılarında da anlattığı gibi, "1933'te hakim olan ilke Meslek Yüksek Okulu değil, Türkiye'nin Batı Avrupa üniversitelerinin ayarında, gerçeği araştıran ve derinleştiren, bilgiyi toplayan, düzenleyen, çoğaltan ve yayan bir bilim yuvası niteliğinde bilim kurumu kurmaktır" (Özata, 2007, s.177) İşte bu amaçla Atatürk, Türkiye'yi "üç kültür bölgesi"ne ayırıyordu. Batı bölgesi ki buradaki en önemli reform İstanbul Üniversitesinin kuruluşu olmuştu. Merkez bölgesinde ise Dil ve Tarih, Coğrafya ve Hukuk fakültelerinin kuruluşu ile başlayan reform sonradan Ankara Üniversitesinin kuruluşu ile taçlanmıştı.

Atatürk'ün üçüncü olarak düşündüğü bölge ise, doğu bölgesidir ve özellikle de Diyarbakır ve Van'dır. Fakat maalesef bu son kültürel bölgedeki, yani Diyarbakır ve Van'da kurulması düşünülen üniversiteler, Atatürk'ün ölümü üzere çok daha sonra gerçekleşebilmiştir. (Özata, 2007, s. 182)

1933'den 1943 yılına kadar olan ve Cumhuriyetin ilk yirmi yılını kapsayan dönemi, klasik dönem olarak kabul edebiliriz ve bu yıllar içinde kurulan öğretim kurumlarının sayısını, öğretim elamanı ve öğrenci sayısı ile karşılaştırdığımızda aşağıdaki tabloyu görmekteyiz (Yıldız, 2004, s. 196).

Tablo 1: Cumhuriyetin ilk döneminde yüksek öğretim kurumları ve paydaşları

Yıl	Kuruluş Sayısı	Öğretim Üyesi Sayısı	Öğrenci Sayısı
1923-1924	9	307	2914
1933-1934	17	574	5851
1943-1944	26	1403	18293

Tablo 1'den de görülebileceği gibi, reformun klasik dönemi, ayakları yere basan ve gelecek vaat eden bir temel üzerine inşa edilmiştir. Sonrasında gelişmelerin bu temel dayanak üzerinde ilerlediği söylenebilir.

Örneğin, 1933'den 1955'e kadar olan dönem içerisinde yer alan 1946 yılına baktığımızda, bu yılın Türkiye'nin "bilim politikası" açısından önem arz eden bir yıl olduğunu görürüz. Çünkü 1946'da çıkarılan 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu'nun birinci maddesinde üniversiteler, "fakülteler, enstitüler, okullar ve bilimsel kurumlardan oluşan özerk ve tüzel kişilikli yüksek bilim, araştırma ve öğretim birlikleri" diye tanımlamaktadır. Yani Üniversitelere 1933'e oranla özerklik tanınmaktadır. (Tunçay, 2007, s. 319) Ne var ki üniversiteler idari olarak hala MEB'e bağlı olarak kalmışlar ve "DTCF'den bazı hocaların kadrosuz bırakılması" ile de 1947-48 olayları yaşanmıştır. Bunun sonucu olarak da "özerklik" sözde kalmıştır (Tunçay, 2007, s. 319; Türkcan, 2009, s. 475). 4936 sayılı kanunun bir diğer önemli maddesi de üniversite-hükümet işbirliğine hükümet önceliğinde vurgu yapan bir maddesinin olmasıdır. Yani, hükümet ortaya çıkabilecek teknolojik-bilimsel sorunlar

karşısında bu sorunları üniversiteye getirerek çözüm arama şeklinde aktif bir politika izleyebilmeyi amaçlıyordu. (Türkcan, 2009, s. 475).

ii) Diğer yandan, gerek yeni kurulan üniversiteler gerekse fakülte ya da yüksek okulların eğitim ve bilimsel faaliyetlerini sürdürebilmeleri için gerekli olan öğretim üyesi nereden karşılanmıştır? Söz konusu öğretim elamanlarının bir kısmı, Almanya'daki Hitler rejiminden kaçan akademisyenlerden sağlanmıştır. Bir kısmı da "dışarıda yetişip henüz görev almamış genç Türk bilimcilerinin" (Türkcan, 2009, s. 472) yeni üniversitelere atanması ile olmuştur. Öte yandan mevcut kadroların da desteği alınmıştır. Bu vesileyle, yurt dışından gelen yabancı bilim insanlarının Türk bilimine yaptıkları katkıya değinmemiz de yerinde olacaktır.

Türkcan, Türkiye'deki "Avrupa (Fransız-Alman) geleneğinde başlayan üniversiteleşme[nin], 1950'ler ve 1960'larda Amerikan modelinde devam ettiğini" (Türkcan, 2009, s. 471) belirtir. Gerçekten de 1600-1900 yılları arasındaki Batılılaşma ve yenileşme hareketlerinde, "bilim", "edebiyat", "sanat" gibi entelektüel alanlarda Fransızların Osmanlı aydınları üzerinde hissedilir bir ağırlığı olmuştur. Daha sonra da özellikle beşeri bilimlerde Alman ekolü söz sahibi olmuştur. Bunun en büyük nedeni, Alman akademisyenlerin mülteci olarak Türkiye'yi tercih etmeleridir. 1933 reformu ile ülkemize gelen Alman akademisyenlerinin Türkiye'deki faaliyetlerini kısaca şöyle özetleyebiliriz:

Alman ve Avusturyalı akademisyenlerle zamanın Türk hükümeti mültecilerin hak ve ödevlerini saptayan bir anlaşma yapmışlardı. Malche, Schwartz ve Nissen'in teklifleri üzerine düzenlenen bu anlaşmanın en önemli maddeleri şunları içeriyordu:

- Profesörler güçlerini ve zamanlarını bütünüyle üniversite çalışmalarına adanmalı ve bir yan uğraşmayı kabul etmemeliydiler.
- Bir çevirmen yardımıyla Türk öğrenciler için Türkçe ders kitapları ve yardımcı kitaplar yayımlamak zorundaydılar.
- 3-5 yıllık bir zaman süresi içinde Türkçe okuyabilecek kadar Türk dilini öğrenmeliydiler (fakat bu isteği yerine getirirken ana hatları ile öğrenmeleri yeterli olabilirdi.)
- Hükümetin isteği üzerine gerektiğinde bilirkişi raporu hazırlamalıydılar.

- Gelişme ve halkın aydınlatılması için kurulan tesislerde aktif olarak görev almalıydılar. (Widmann, 2000, s. 114-115).

Alman ve Avusturyalı akademisyenler, İstanbul Üniversitesi'nde (Tıp, Fen, Edebiyat ve Hukuk Fakültelerinde), Ankara'daki Yüksekokulların gelişmesinde, Ankara Devlet Konservatuarının kuruluşunda, Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesinde, Ankara Tıp Fakültesinde, Numune ve Hıfzısıhha kurumlarında, Yüksek Ziraat Enstitüsünde, Ankara Siyasal Bilgiler Yüksek Okulunda önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Alman ve Avusturyalı mülteci akademisyenlerin katkılarından bazılarını (örneğin İstanbul Üniversite'sindeki) şöyle sıralayabiliriz:

- İstanbul Tıp Fakültesinde; yakın Türk tarihi içinde tıbbiyede zaten hali hazırda var olan yenileşme isteğini ve yönelimini Fransızların yanı sıra geliştirip sürdürdüler.(Widmann, 2000,s.119)
- İstanbul Fen Fakültesinde; 1933 yılında Matematik, Astronomi, Jeoloji, Fizik, Kimya, Biyoloji olmak üzere 6 bölüm vardı ve temel fen bilimlerinin geliştirilmesinde yabancıların etkin katkıları oldu. Örneğin Fen fakültesindeki enstitü yöneticilerinin nerdeyse hemen hepsi yabancılardan oluşmaktaydı. (Widmann, 2000, s. 147)
- İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi; Tarih bölümü haricinde, felsefe, psikoloji, arkeoloji vs. birçok bölümde Alman ve Avusturyalı akademisyenler bulunmaktaydı ve onların da önemli katkıları olmuştur. Özellikle Felsefe alanı düşünüldüğünde, dünyaca ünlü Hans Reichenbach'ın o dönem Türkiye'de bulunması ülkemiz felsefesi açısından büyük şans idi. İstanbul Üniversitesi'nden sonra Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümünde çalışacak olan Nusret Hızır, Reichenbach'ın parlak öğrencilerindendi. Ayrıca Von Aster, Kranz ve Ritter Edebiyat fakültesinin bünyesinde bulunan önemli isimlerden yalnızca bir kaçıdır.(Widmann, 2000, s. 162-163)
- İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde; Schwartz ve Hirsch'in çok önemli katkıları olmuştur. Özellikle Prof. Hirsch için "verimli ilmi çalışmalarıyla olduğu kadar, olağanüstü öğretme yeteneği ile de, ülkemiz hukukçularının

yetişmesinde büyük bir rol oynamıştır” (aktaran Widmann, 2000, s. 191) denmiştir.

İstanbul Üniversitesinin reformdaki başarı o kadar büyüktü ki hem dış basında, Amerika Birleşik Devletleri'nin basınında yankı buldu hem de “Avrupalı bilim adamları, İstanbul Üniversitesi'ni Avrupa'nın en iyi “Alman Üniversitesi” şeklinde değerlendirerek yorum yapmaktaydılar. Bu dönemdeki Alman üniversiteleri yaptıkları yayınlar, yeni buluşlar ve güçlü disiplinleriyle Dünya'nın en gelişmiş üniversiteleri arasındaydı” (Zülfüoğlu, 2006, s.95-96). Bu dönemin İstanbul üniversitesi aynı zamanda, yetiştirdiği öğretim üyeleriyle Ankara'daki fakülte ve yüksekokullara da destek sağlamıştı.

Böylece, yabancıların Ankara'daki katkılarını da saydığımızda, 1933 Üniversite reformunun nasıl taze bir kan ve dinamizm ile gerçekleştirildiğini hayal edebiliriz ki bu anlatılanlar reformun yabancı akademisyenlerle ilgili ayağıdır sadece. Yurt dışında yetişen genç Türk araştırmacı akademisyenleri de düşündüğümüzde reformun dinamizmini görmek daha da kolay olacaktır.

iii) 1933 ve sonrasında yeni kurulan üniversite fakülte ve yüksekokulların öğretim üyesi ihtiyaçlarının bir bölümünün de, yurt dışına doktora yapmak amacıyla gönderilmiş Türk gençlerinden sağlandığını daha önce belirtmiştik. Özellikle 1933 devriminin yılı düşünüldüğünde, devrim yılı öncesinde planlanan şey, “yurt dışında parlak bir eğitim gören ve bir iki yıl içinde tez verecek olan öğretim görevlileri adayları ile [...] kadro[ların] tamamlanmasıydı” (Zülfüoğlu, 2006, s. 83). 1933 öncesindeki söz konusu planlanan tarih 1927-1928 ve 1932-33 yılları arasındadır ve bu tarihler arasında Avrupa ve Amerika'ya 66 dalda eğitim için öğrenci gönderilmiştir. Bu çerçevede, lise ve meslek okulu mezunları arasından seçilen en başarılı öğrenciler, çeşitli dallarda meslek kursu, lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimi görmek üzere yurtdışına gönderilmiştir (Bahadır, 2000,s.53). Ve yurt dışına giden öğretim üyesi adaylarının gelmesinin hemen sonrasında da, 1933 İstanbul üniversitesi reformu gerçekleştirilmiştir.

1927-1933 tarihleri arasında kaç öğrencinin ve hangi dallar için yurtdışına gönderildiği bilgisinin burada anılması önemlidir. (bkz. Tablo 2, Bahadır, 2000, s. 54-55)

Tablo 2: 1927-1933 Yılları arasında yurtdışına gönderilen öğrencilerin sayısı

	1927-28	1928-29	1929-30	1930-31	1931-32	1932-33	Toplam
Matematik	2	9	13	15	14	22	75
Tabiiye	2	4	7	6	5	11	35
Jeoloji	-	-	3	5	7	7	22
Felsefe	2	14	13	10	9	8	56
Fizik-Kimya	5	9	12	16	17	23	82
Tarih-Coğrafya	3	16	21	24	19	24	107
İktisat	-	-	3	4	4	4	15
Hukuk	1	-	12	11	10	12	46
İnşaat Müh.	-	3	5	3	2	1	14
Maden Müh.	-	-	8	7	5	3	23
Makine Müh.	1	1	19	19	14	9	63
Mimarlık	-	3	5	3	2	1	14
Su Müh.	-	-	1	4	4	4	13
Yol ve Köprü Müh.	-	-	4	4	4	5	17
Diğer alanlar tümü	26	111	162	151	123	133	-
Toplam	42	170	288	282	239	267	1288

Buna göre, yurtdışına giden öğrenci sayısı temel fen bilimlerinde en yüksek sayıdadır. Bunların arasında da matematiğin sayısı en yüksektir (Fizik ve kimyayı bir saydıımızdan teker teker alındıklarında bunların sayısı matematikten daha azdır). Fakat en dikkat çekici olanı, 1927-33 yılları arasında “felsefe”den yurtdışına gönderilen öğrenci sayısının 56 gibi diğer alanlarla karşılaştırıldığında hiç de azımsanmayacak bir sayıda olması. Bu belki de genç Cumhuriyetin “düşün hayatına” ne kadar çok önem verdiğini göstermektedir bir anlamda. Özellikle temel bilimlerde, yurt dışına giden öğrenci sayısı ile birlikte düşünüldüğünde... Bu arada unutulmaması gereken bir nokta, “bağcılık ve meyvecilik”, “peynircilik”, “ekmekçilik ve pastacılık”, “betonculuk ve yapıcılık”, “dericilik”, “deniz haritacılığı”, “kağıtçılık”, ... vs. gibi bir çok uygulamalı alanın da varlığıdır. Yani genç Cumhuriyetin bu “eğitim” anlayışında, hem teorik hem de pratik ihtiyaçların karşılanması yönünde bir “bilim” politikanın güdüldüğü görülmektedir.

Bundan başka olarak, yurtdışında doktorasını yapmış Türk gençleri arasında dönemin parlak isimleri vardır. Bunlardan bir kaçının adını şöyle sayabiliriz: Yeni kurulan İstanbul Üniversitesi'ndeki bayan öğretim üyesi kadrosu olarak, Fransa'da değerli bir unvan olan “Trés Honorable” ünvanını da kazanan Remziye Salih (Sorbon Üniversitesi), Almanya'da eğitim gören Saffet Rıza, Amerika'da eğitim gören Fazilet Şevket hanım (Zülfüoğlu, 2006,s. 92). Felsefe'den, Almanya'da doktoralarını yapan ünlü Macit Gökberk, Takiyettin Mengüşoğlu, Nusret Hızır, Halil Vehbi Eralp, Hilmi Ziya Ülken (1934'de Almanya'ya gitti). Matematik'te Cahit Arf ve daha birçokları sayılabilir.

1933-1955 döneminde yayın hayatında gerçekleştirilen önemli olaylar ise şunlardır:

iv) Dönemin akademik yayın hayatına ilişkin Erdal İnönü'nün fikir verici bir çalışması vardır. 1933-66 arasını kapsayan ve yalnızca Fizik, Kimya ve Matematik dalları üzerine yapılmış bu çalışmaya göre, 1933 yılından 1955 yılına kadar, araştırma yazılarının sayısı her üç alanda da artış göstermiştir. Fakat yayın sayısında, 1955'lerde bir düşüş olmuş sonra 1963 ile 1966 arasında tekrar toparlayarak yükselme eğilimi göstermiştir. (İnönü, 1999, s.25-31) Kuşkusuz diğer alanlarda da araştırma yazıları yayınlanmıştır. Fakat bu diğer alanların, örneğin sosyal bilimlerin, yayın sayılarında yıllara göre tam olarak nasıl bir değişim olmuştur, bunu inceleyen bir çalışmaya rastlanamamıştır.

Bununla birlikte, yayın hayatındaki bir başka önemli gelişme 1941-1946 yılları arasında MEB’de Hasan Ali Yücel zamanında olmuştur. Hasan Ali Yücel zamanında, Batı ve Doğu uygarlığının önemli klasikleri Türkçeye bir çeviri seferberliğiyle kazandırılmıştır. Klasiklerin yayınlanması 1941’de başlamış, 1946 sonuna değin aksatılmadan sürdürülmüştür. Dilimize kazandırılan 496 yapıtın dillere göre dökümü şöyledir: Babil klasikleri (1), Hint klasikleri (1), Çin klasikleri (4), Şark-İslam klasikleri (19), Eski Türk metinleri klasikleri (1), Eski Yunan Klasikleri (62), Latin klasikleri (18), Alman klasikleri (53), Amerikan klasikleri (10), Fransız klasikleri (171), İngiliz klasikleri (56), İskandinav klasikleri (6), İtalyan klasikleri (12), Macar klasikleri (13), Rus klasikleri (63), Okul klasikleri (6) (Başaran, 2009,s.72). Klasiklerin hem köy enstitüleri ve üniversite öncesi döneme yararı olmuş, hem de üniversitenin akademisyen kuşağına faydası dokunmuştur.

Buraya kadar anlatılanları toplarsak, 1933-1955 arasını, Cumhuriyetin klasik dönemini de kapsayarak, genel anlamda laik, çağdaş ve Batı düşüncesine ve bilimine önem veren bir “bilim” ve “eğitim” politikasının oturtulmaya çalışıldığı dönem olarak görebiliriz. Özellikle 1933 Üniversite reformu bu ideali gerçekleştirmede başarılı olmuştur denilebilir. 1946 yılında çok partili rejime geçişle birlikte bu idealin eksiklerini giderme iddiası ile (özerklik gibi) bir üniversite reform denemesi daha yapılmıştır. Ve bu son reform denemesi de değildir: “1933 Reformunu, 1946 yılında çıkan 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu ile 1960’da çıkarılan 115 ve 119 sayılı Kanunlar, 07.07.1973 tarih ve 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu ve son olarak 06.11.1981 tarih ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu izle[mıştır].” (Arslan, 2005, s.31)

1933 Üniversite kanunu sonrası çıkan bu kanunlar, Türkiye’nin “bilim politikası”na ve “bilim üretimi”ne yön vermede önemli bir rol oynamışlardır. Şimdi bu rollerin neler olduğunu ve bilim anlayışımızı nasıl etkilediklerini görmek için, 1933-55 sonrası, 1955-1980 dönemini görelim ilkin.

1955-1980 arası yetişen kuşağın dönemi

Bu dönemdeki en önemli gelişmelere baktığımızda iki gelişme özel öneme sahiptir. Bunlar; İstanbul ve Anadolu’daki üniversite sayısının artması ile TÜBİTAK’ın kuruluşudur.

a) *İstanbul ve Anadolu'daki üniversite sayısının artması*: 1933 Üniversite devrimi sonrasında İstanbul Üniversite'si kurulmuştu. 1944 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi 1946 yılında da Ankara Üniversitesi kurulmuştu. Bunun dışında yeni açılan birkaç yüksekokul ve enstitü vardı. 1946 yılındaki üniversite kanunu ile birlikte Cumhuriyetin daha yeni üniversiteleri bir sistem dahilinde kurulmaya başlanmıştır (Türkcan, 2009, s.475). 1960 yılına kadar ise, söz konusu kanun çerçevesi dahilinde 4 üniversite daha kurulmuştur: 20 Mayıs 1955 gün ve 6594 sayılı kanun ile Karadeniz Teknik Üniversitesi, 27 Mayıs 1955 ve 6595 sayılı kanun ile Ege Üniversitesi (55-56 yılında öğretime başlamıştır), 25 Şubat 1953 gün ve 6059 sayılı kanun ile Atatürk Üniversitesi (56-57 yılında öğretime başlamıştır) ve bir kanuna dayanmaksızın hükümet yetkisiyle 1 Kasım 1956 yılında da Orta Doğu Teknik Üniversitesi açılmış, 29 Ocak 1957 yılında da 6887 sayılı kanunla hakkındaki kuruluş kanunu çıkarılmıştır. (Türkcan, 2009, s. 476).

1960 yılına gelindiğinde ise, 1960 tarih ve 115 sayılı kanun ile Anayasa'da üniversitelerle ilgili "Üniversiteler ancak devlet eli ve kanunla kurulur. Üniversiteler bilimsel ve idari özerkliğe sahip tüzel kişilerdir" ibaresi yer almıştır. Bu, 1933 Üniversite devriminde Alman akademisyenlerin, çok önem verdikleri özerklik meselesinin 1946 yılından sonraki geri dönüşünü temsil ediyordu. 1960'lı yıllarda (1967) Ankara'nın üçüncü üniversitesi Hacettepe Üniversitesi tıp, sağlık, fen ve sosyal bilimler fakülteleriyle kuruldu.

1970'lerde ise, hem üniversite sayısında bir farklılık görülür hem de yeni Anayasa'nın üniversitelerle ilgili kanunda bazı değişikliklere rastlanır. Örneğin, 1960 yılındaki özerkliğe ait ibare korunurken, "Üniversite özerkliği, bu maddede belirtilen hükümler içinde uygulanır ve bu özerklik üniversite binalarında ve eklerinde suçların ve suçluların kovuşturulmasına engel olmaz" maddesi yer alıyordu. Dolayısıyla, Türkiye'de üniversite ve nihayetinde bilim politikaları da askeri müdahaleler tarihi ile bir paralellik taşımıştır denilebilir. Çünkü 1933'ten sonraki neredeyse hemen bütün üniversite kanunların tarihleri, askeri müdahaleler sonrasında politik ortamlarının ürünüdür.

Son olarak 1980 sonrası YÖK kanununa kadar kurulan diğer üniversiteler 1750 sayılı 1973 yılı kanun çerçevesinde kurulmuşlardır. 1971 yılında İngilizce eğitim vermek üzere ODTÜ ayarında Robert kolejinin devamı niteliğinde kurulan Boğaziçi Üniversitesinin dışında kalanları şöyle sıralayabiliriz:

Diyarbakır-Dicle Üniversitesi (21.11.1973 tarih ve 1785 sayılı kanunla), Adana-Çukurova Üniversitesi (22.11.1973 tarih ve 1786 sayılı kanunla), Eskişehir Anadolu Üniversitesi (1973), Sivas-Cumhuriyet Üniversitesi (1975), Malatya-İnönü Üniversitesi (1975), Elazığ-Fırat Üniversitesi (1975), Samsun-Ondokuz Mayıs Üniversitesi (1975), Konya-Selçuk Üniversitesi (1975), Bursa-Uludağ Üniversitesi (1975), Kayseri-Erciyes Üniversitesi (1978) (Türkcan, 2009, s. 479-80)

Burada bir noktayı belirtmekte fayda vardır. 1960 ihtilalinden sonra oluşturulan kalkınma planları sayesinde Türkiye'nin bilim politikaları da belirlenmeye çalışılmıştır. Yeni kurulan üniversiteler işte bir anlamda bu planların doğal bir sonucu olarak görülebilir.

b) TÜBİTAK'ın kuruluşu: 1960 ihtilali sonrasında oluşturulan Anayasa gereği Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı doğrultusunda 24 Temmuz 1963 yılındaki 278 sayılı kanuna göre TÜBİTAK'ın kuruluşu, iki önemli şeye işaret ediyordu. Bunlardan ilki, Türkiye Cumhuriyeti artık resmen bir "bilim politikası"⁵na sahipti ve ikincisi, bilim politikaları belli bir plan doğrultusunda uygulamaya konulmak isteniyordu. Şu halde TÜBİTAK'ın kuruluş amacı ve işlevinin anlaşılması her şeyden önce "bilim politikası olarak TÜBİTAK"ı incelemeyi gerektirmektedir. Bu vesileyle, TÜBİTAK'ın bilim politikası olarak nasıl ortaya konduğunu araştırmaya geçmeden önce, nasıl kurulduğunun kısa öyküsünü anlatmak faydalı olacaktır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi TÜBİTAK'ın kuruluşu 1960 askeri müdahalesinin bir ürünüdür. Bununla birlikte, bu kurumun fikir babaları yalnızca 1960 müdahalesinden gelmez. Asıl fikir babaları dönemin, "Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı, matematik profesörü Cengiz Uluçay; aynı fakültede kimya bölümü başkanı Bahattin Baysal ve teorik fizik bölümü başkanı Erdal İnönü"dür (İnönü, 2007, s.378). Bu kişiler, yurt dışında önemli bilimsel çalışmalarda bulunmuş ve bu çalışmalarını için kimi zaman bilim konseylerinden, enstitülerinden ya da akademilerden yararlanmış, yurt içinde ise buldukları mevkilerde, tecrübelerini kullanmaya can atan kimselerdir. İşte bu dinamizmle, 1960 askeri müdahalesinin ileriye dönük planlarını da görerek, Milli Birlik Komitesi üyesi Albay Sami Küçük'ten düşüncelerini paylaşmak amacıyla randevu alırlar. Amaçları, "Türkiye'de araştırma yaşamını maddi ve manevi desteklerle canlandırmak için" (İnönü,

⁵ Bilim politikası konu olarak, "bilimsel ve teknolojik faaliyetlerin, belirlenmiş bazı toplumsal (siyasi-ikdisadi ve genel refahla ilgili) hedeflere ulaşmak için yönlendirilmesi, finanse edilmesi, gerekli alt-yapıların ve organların kurulması, gerekli olmayanların da kaldırılması" (Türkcan, 2001, s.217) anlamında tanımlanabilir.

2007, s.379) gelişmiş ülkelerde adına bilim akademisi ya da araştırma konseyleri denen, bir tür örgüt kurmaktı. Sami Küçük ile aralarında yaptıkları konuşmada, amaçlarının örtüştüğünü anlatan, yani “Milli Birlik Komitesi'nin de bilim ve teknolojiadaki atılım için Planlama Kuruluşunu kurduğu” şeklinde yaklaşık bir ifade geçer. Ayrıca Sami Küçük, kurulması düşünülen kuruluşun hem fen bilimlerini hem sosyal bilimleri kapsayabileceğini belirtmiştir. İnönü ve arkadaşları ise, “...maddi açılardan dolayı iki konseyin kurulmasının daha doğru” (İnönü, 2007, s.380) olacağını ya da “benzer bir konseyin sosyal bilimler için de kurulabileceği ama doğal olarak o konuda sosyal bilimcilerden görüş almak gerektiğini” (İnönü, 2007,s.381) belirtmişlerdir. İnönü başka bir yerde o yıllardan bu zamana kadar neden sosyal bilimlerde de böyle bir kurumun kurulamayışını da şöyle açıklar: İnönü, “Sosyal bilimlerde yapılan araştırmalar siyasal eğilimleri etkileyecek sonuçlar verebiliyor. Bu olasılık da araştırmalara tarafsız bir devlet desteği bulmayı zorlaştırıyor. Zorluğun aşılması devlet yönetenlerinde önemli bir olgunluk, sosyal bilimciler arasında da siyasal eğilimleri aşabilen bir dayanışma gerektiriyor. Bu koşullar o gün sağlanmış olmadığı için sosyal bilimlerle ilgili bir araştırma kurumu hazırlığına girilemedi” (İnönü 2007:393) der. Yine bu konuşmada, bilim kurulu için ilk akla gelenler, “Cahit Arf, Ratip Berker, Mustafa İnan, Hikmet Binark, Besim Tanyel ve Mahir Pamukçu”dur (İnönü, 2007, s. 381-382).

Dolayısıyla TÜBİTAK, amaçları Türkiye’de bilimin ve teknolojinin gelişmesi olan ve bu amaçları dönemin ihtilalcilerinin Türkiye’ye yönelik planlamacı hedefleriyle çakışan bir grup idealist bilim adamının çalışmalarıyla kurulmuştur denilebilir.

TÜBİTAK’ın kuruluşu aynı zamanda Türkiye’nin en önemli somut bilim politikası uygulamalarından biriydi. Hatta, “Türkiye’de bilim politikasının başlangıcı olarak TÜBİTAK kuruluş tarihini yani 1963 yılını almak uygundur” (Türkcan, 2001, s.221). 1961 Anayasası ile planlı bir döneme giren Türkiye, “planlı ekonomiyle birlikte bilim politikası uygulaması da başlatmış olmaktadır” (Türkcan, 2001, s.221). Özellikle Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’ndaki “Tabii bilimlerde temel ve uygulamalı araştırmaları teşkilatlandırmak, bunlar arasındaki işbirliğini sağlamak ve araştırma yapmayı teşvik etmek üzere bir Bilimsel ve Teknik araştırmalar Kurulu kurulacaktır” (Türkcan, 2001, s.220) ifadesi hem bir bilim politikası içeren hem de bunun gerçekleşmesi yönünde yapılması gerekeni anlatan bir ifadedir. Zaten buna benzer bir ifade de TÜBİTAK’ın kuruluş tüzüğünde yer almıştır: TÜBİTAK, “Türkiye’de müspet bilimler alanında temel ve uygulamalı araştırmaları geliştirmek, teşvik etmek, düzenlemek ve

koordine etmek amacıyla, tüzel kişiliği, idari ve mali özerkliği bulunmak ve başbakanına bağlı olmak üzere... kurulmuştur. Kurum bu kanunda belirtilmeyen hallerde özel hukuk hükümlerine tabidir. Kurumun merkezi Ankara'dadır (madde 1)" (Türkcan, 2009, s.502).

Kuruluş amacı madde 1'de net olarak belirtilmiş olan TÜBİTAK, buna göre, kurulduğu yıllarda özerk bir idareye sahipti. Sonradan bu özerklik meselesi 2000'li yıllarda değişikliğe uğrayacaktır.

"Bilim politikası olarak TÜBİTAK'ın kuruluşu" dönemin global ölçekte bilim politikalarının belirlendiği OECD projelerinden bağımsız olarak ele alınamaz. Bu bağlamda, "Türkiye'nin bilim politikası yapısının oluşmasında ve ilk kararların alınmasında dolaylı etkileri hissedilen OECD Pilot Takımlar Projesi'nden bahsetmek gerekmektedir" (Türkcan, 2009, s.507). Proje'ye önce Yunanistan ve 1963 yılında da Türkiye, İspanya ve İrlanda katılmıştır. Bu 5 ülkenin araştırdığı konular içinde 1) Bilimsel araştırmaların mevcut durumunun değerlendirilerek, iktisadi ihtiyaçlarla ne ölçüde bağlantılı olduğunun çıkarılması (...) 5) Üniversitelerdeki temel araştırmaların rolünün değerlendirilerek yüksek standarttaki bilimsel ve teknik öğretimin bilime etkili bir şekilde katkısının sağlanması 6) Ülkenin gelecekteki iktisadi ve sosyal hedefleriyle tutarlı araştırma çabalarının gerçekleştirileceği politikalar ve kurumsal düzenleme önerilerinin hazırlanması (OECD, 1965, 7) (Türkcan, 2009, s.508) yer alır.

Görüleceği üzere Türkiye'nin 1960'lı yıllarda bilim politikalarına ciddiyle önem vermesi bir rastlantı ürünü değildir. Bununla birlikte, ülkedeki iç dinamizm de, global ölçekteki gelişmelere kayıtsız kalmayacak şekilde iyi yöndedir.

TÜBİTAK 1960'lı yıllarda belirlenen bu politikalar doğrultusunda şu görevleri üstlenmişti:

- Müspet bilimlerde temel ve uygulamalı araştırmalar yapmak, yaptırmak, teşvik etmek ve bu alanda çalışmak maksadıyla enstitüler kurmak
- Müspet bilimlerde temel ve uygulamalı araştırmalar alanında takip edilecek milli politikanın tespitinde hükümete yardımcı olmak
- Temel ve uygulamalı bilim alanlarında, bilim adamlarının, araştırmacıların yetiştirilmeleri ve geliştirilmeleri için imkanlar sağlanması. (Türkcan, 2009, s.502)

OECD projeleri, Kalkınma Planları ve Kurumun amaç ve görevleri arasındaki sıkı benzerlik, TÜBİTAK'ın "bir bilim politikası olarak nasıl gerçekleştiğini" gösterir niteliktedir. Bu aynı zamanda, Türkiye'nin o dönem küresel ölçekte beliren değişimlere nasıl duyarlı olduğunu da göstermektedir. Ya da bir başka diğer deyişle, Türkiye'nin ilk bölümde ele aldığımız 3 seçenekli "eski" ve "yeni" "düşünce" ayrımındaki yeni düşünceye nasıl uyum sağlamaya çalıştığını da anlatan bir göstergedir.

O halde görüyoruz ki bu kuşağı temsilen, 1955-80'li yılların baş ve sonlarında üniversitelerin kurulması, 60'lı yıllarda TÜBİTAK'ın kurulması bilim açısından önemli yıllar olmuştur. Bütün bu bilim olaylarının hepsi de önemli siyasi olaylarla bağlantılıdır: Çok partili rejime geçiş ve askeri müdahaleler tarihi gibi. 1980 yılı da bir askeri müdahale tarihidir ve bu müdahale sonrasında da kayda değer olaylar olmuştur. Şimdi bu dönem bilim politikası ve anlayışının incelenmesine geçilebilir.

1980'den günümüze kadar yetişen kuşak

1980'den günümüze kadar olan dönem içerisinde birbirine sıkı sıkıya bağlı 2 büyük olay gerçekleşmiştir. Bunlardan biri, 1980 müdahalesi sonrası, YÖK ve vakıf üniversitelerinin kuruluşu diğeri de üniversitelerin öğretim üyelerinin atama ve yükseltme kriterlerinde uygulanan "uluslararası nitelikte bilimsel yayın yapma ölçütü" olmuştur. Bu olaylara göz attığımızda şunları görüyoruz:

a) *YÖK ve Vakıf Üniversiteleri:* 1980 askeri müdahalesinden sonra, "6.11.1981 gün ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kurulu (YÖK) kanunu ve ona dayanılarak çıkarılan 20.7.1982 gün ve 41 sayılı KHK ile 8 yeni üniversite kurulmuştur" (Türkcan, 2009, s.481). YÖK neden kurulmuştur? Ataüenal, YÖK'ün kuruluş gereçlerini şöyle sıralar (Ataüenal, 1993,s.83-86):

- Değişik kanunlarla yaratılan kargaşalar, yani üniversitelerden ve diğer yüksek öğretim kurumlarından beklenen görevler ve bu görevlerin gerçekleştirilmesi için gerekli ortamın sağlanması değişik kanunlarla belirlenmekte ve düzenlenmekteydi. Üniversiteler kanuna bağlı üniversitelerin, Devlet Mimarlık ve Mühendislik Akademilerinin, İktisadi ve Ticari İlimler Akademilerinin, Orta Doğu Teknik

Üniversitesinin ve Milli Eğitime bağlı diğer yüksek okulların kanun maddeleri hepsinde farklıydı. Dolayısıyla bu da bir yürütmede kargaşa ortamı oluşturuyordu.

- Yükseköğretim kurumlarının kapasite kullanımlarında dengesizlik vardı. Bir yüksek öğretim kurumunda mevcut kapasite doldurulamazken diğerinden fazlalık vardı.
- Kanun maddelerinde çeşitli boşluklar ve yetersizlikler vardı
- Kaynakların kullanımı ve dağıtımını düzenlemede plansızlık vardı
- Çeşitli kurumlarda verilen diplomalardaki uyumsuzluk vardı
- Verilen ünvanlardaki uyumsuzluk vardı
- Öğretim niteliğinde farklılık ve öğretim elamanları arasındaki huzursuzluk vardı
- Üniversiteler gelişme gücünü içindeydiler
- Öğrenci olayları vardı

Ataunal (1993), bu sorunlardan dolayı 80 sonrasında sorunları çözme amacıyla Üniversite reformu yapıldığını belirtir. Her ne kadar biz burada reformun gerekçelerini tartışmayı bir yana bırakacak olsak da, 2547 sayılı üniversite reformunun niteliğini anlayabilmek için, bu üniversite reformunun amaç ve hedeflerini ve fiiliyatına kısaca bakmamız gerekmektedir.

16 Temmuz 1981 tarih ve 285 sayılı Yüksek Öğretim Kanun Tasarısı ve İhtisas Komisyonu Raporunda, özetle, a) Devlet kalkınma planları hedefleri doğrultusunda ülkemiz için gerekli insan gücünün yetiştirilmesi b) bunun Atatürk ilke ve devrimlerine bağlı bir çerçevede gerçekleştirilmesi c) mevcut sorunlara güvenilir çözümler getirilmesi d) Yükseköğretim kurumlarının üstlendikleri görevlerde denetim ve gözetimin sağlanması e) kaynakların etkin bir şekilde kullanılması ve fırsat eşitliğinin sağlanması vb. maddeler vardır. (Ataunal, 1993, s.87)

Bu raporun maddelerinin incelenmesinden de anlaşılacağı gibi 1981 reformu özellikle Yükseköğretimde fırsat eşitliğinin sağlanmasını, denetimi ve içeriği tam tanımlanmamış olan Atatürkcülüğü ön plana çıkarıyordu. Bu amaçlar doğrultusunda, YÖK reformundan 10 yıl sonra 21 devlet üniversitesi ile İzmir ve Gebze’de 2 ileri teknoloji enstitüsü kurulmuştur. (Türkcan, 2009,s.482). Diğer yandan da, “YÖK kanunu ile kurulan devlet üniversiteleri dışında

vakıfların ve diğer özel kuruluş veya şahısların kuracağı 'özel statüsü verilen üniversiteler'⁶ şeklinde, özel bir üniversite yapısı getirilmiştir (Türkcan, 2009, s.483).

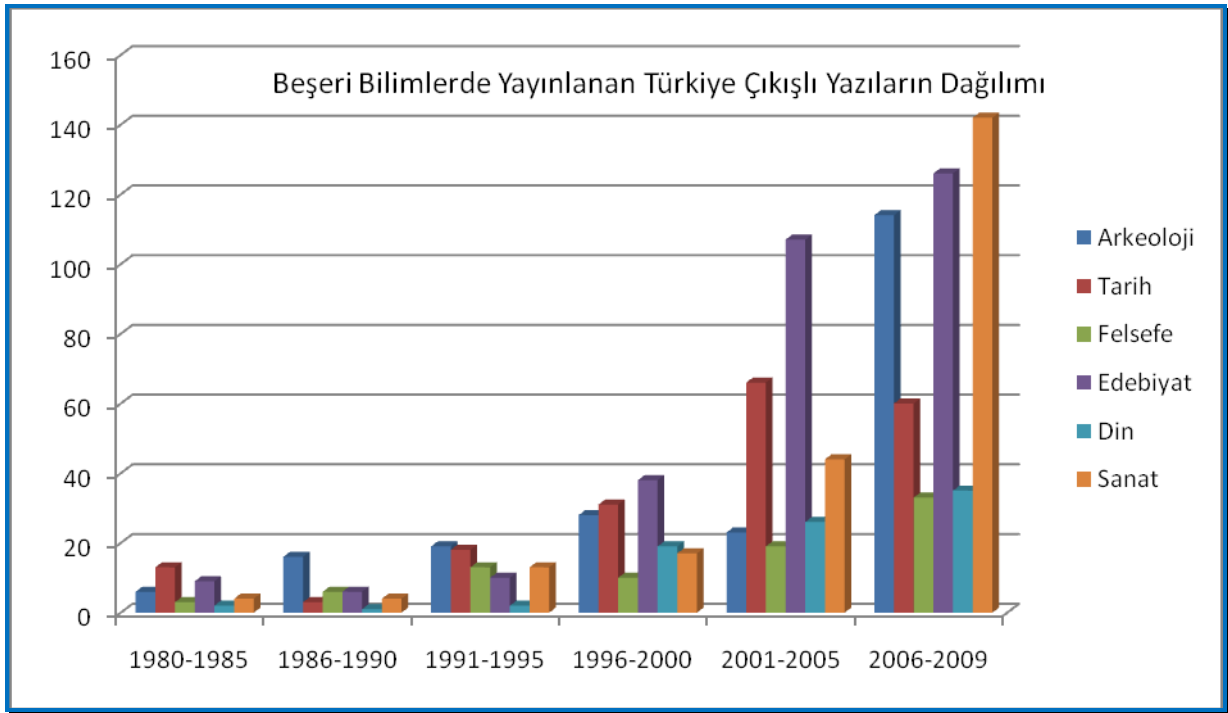
Bu gelişmelerden sonra, hem YÖK hem de kısmen Vakıf üniversiteleri başta "özerklik" olmak üzere çeşitli açılardan birçok eleştiriye uğramışlardır (Ataünal, 1993, s.115). Bununla birlikte, 1981 üniversite reformu YÖK'ün akademik unvan ve kadrolar için getirmiş olduğu ulusal ve uluslararası yayın kriterlerinden dolayı, Türkiye'nin yapmış olduğu yayın oranında geçmişe nazaran farklılıklar vardır. Bu farklılık daha çok, 1980'den günümüze kadar indeksli dergilerdeki yayın sayısındaki artıştır. 1980'den günümüze kadar olan dönemdeki hem sosyal bilimlerdeki hem de fen bilimlerindeki yayınların karşılaştırmalı bir çözümlemesini aşağıda görebilirsiniz:

b) Yayın Durumu: Bu başlık altında, temelde Türkiye'de 80 sonrasında yurtiçi ve yurtdışı bilimsel dergilerde yayınlanan araştırma yazılarının niceliksel ölçümüne bakılmak istenmiştir. Ve bu ölçüm sonucunda Türkiye'nin dünyadaki sıralaması incelenmiştir. Öncelikle yurtdışında anlamlı olan uluslararası yayınlara baktığımızda, bu yayınların kalitesini bilimsel anlamda ölçen 3 indeks görmekteyiz: SCI (Science Index) SSCI (Social Science Index) A&HI (Art and Humanities Index). Bu indeksler, belli başlı bazı dergileri veri tabanlarında indekslemektedirler ve bu konuda göz önüne aldıkları en önemli ölçüt, indekslenen dergi ve dergilerdeki yayınlanan yazıların dolaşım oranı ve niteliğidir: "Dergilerin yüksek niteliğe sahip olup olmama durumunun göstergesi olarak, Türkiye'de ve dünyada, onların SCI, SSCI ile diğer bazı önde gelen indeks ve öz veri tabanlarında yer alıp almamaları, önemli ölçütler olarak kabul edilmektedir. Türkiye'de son yıllarda SCI ve SSCI gibi atıf veri tabanlarında yer alan dergilerde makale yayımlama akademik yükselme açısından çok önemli hale getirilmiştir. Dolayısıyla dergilerin söz konusu veri tabanlarında yer alması, onların yüksek niteliklerini ortaya koyan tartışmasız bir özellik olarak kabul edilmeğe başlanmıştır. Aynı şekilde diğer bazı indeks ve öz veri tabanları da akademik yükseltmelerde önemsenmektedir." (Kozak, 2003, s.148).

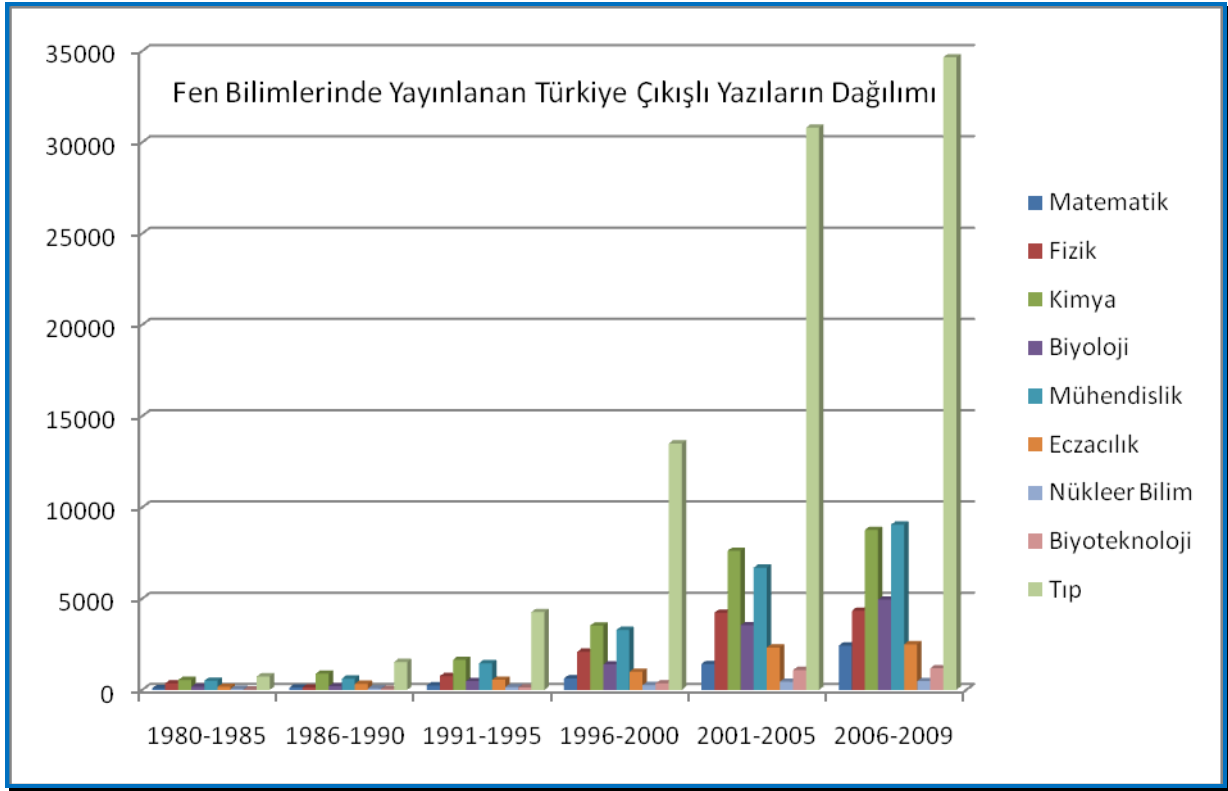
⁶ Bilkent Üniversitesi 1986 yılında kurulan ilk Vakıf üniversitesidir ve kurucusu Prof. Dr. İhsan Doğramacı'dır. Dönemin siyasi konjonktüründe ise liberal görüşlü Özal hükümeti işbaşındadır.

Aslında Batı Bilim dünyasında da önemli bir ölçüt olan indeksli yayınlar, ABD’de faaliyette bulunan Bilimsel Enformasyon Enstitüsü (ISI) tarafından 1963 yılında taranmaya başlanmıştır. ISI, Batı dünyasında 70’li yıllardan beri bilinmekteyken bizdeki yansıması 80’lerden sonra olmuştur: “1980’lerin başında yaşanan ekonomik değişimle birlikte topluma karşı hesap verme kültürünün gelişmesi ve üniversiteler arasında müşteri/öğrenci kazanma rekabetinin artması sonucunda, yüksek öğretim kurumları performans değerlendirme kıstaslarını yeniden düzenleme çabası içine girerek kendilerini uluslararası akredite edilmesi ve kamu fonlarından daha büyük pay kapma yarışı içinde bulmuşlardır” (Ak & Gülmez, 2006, s.27).

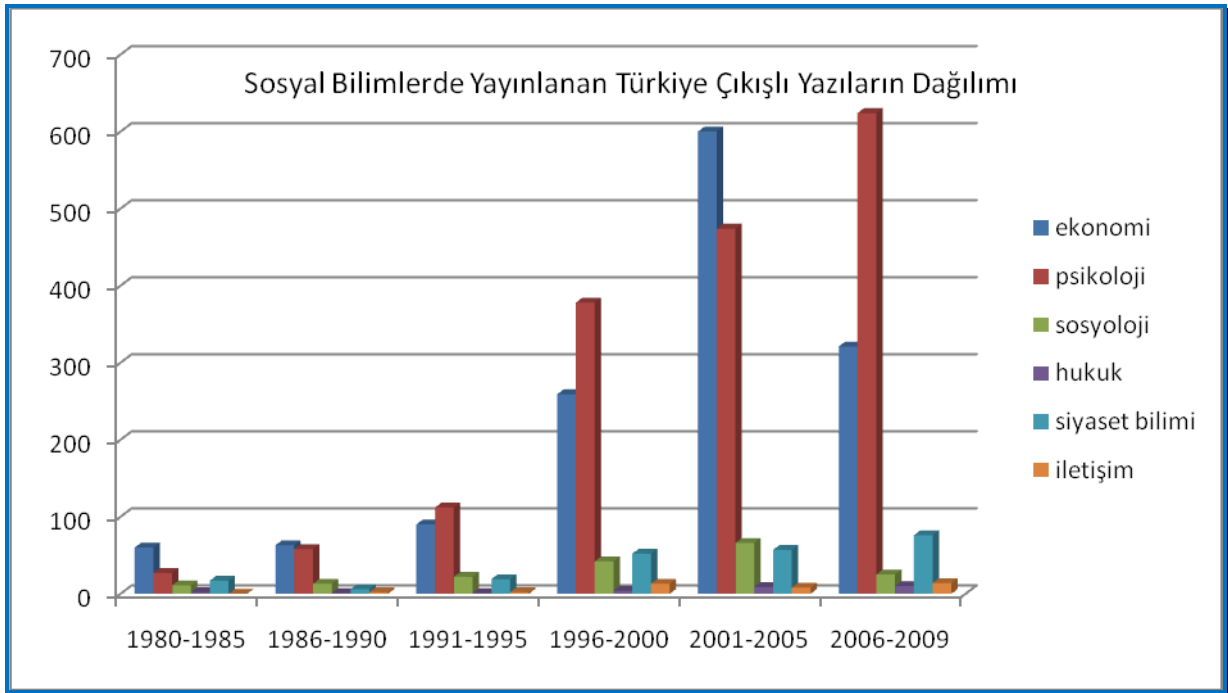
Dolayısıyla 1980’lerden itibaren yayın dünyamızın durumunu değerlendirmemiz, bizim de uluslararası ölçekte geçerli olan bir bilim politikasını ne ölçüde uyguladığımızı gösterecektir. Aşağıda 1980 sonrası fen bilimlerinde, sosyal bilimlerde ve beşeri bilimlerde yayınlanan, SCI, SSCI ve A&HI indeksli yayınların bir ölçümünü yaptık.

Şekil 1 : Beşeri bilimlerde yayınlanan Türkiye çıkışlı yazıların dağılımı

Şekil 2: Fen bilimlerinde yayınlanan Türkiye çıkışlı yazıların dağılımı

Şekil 3: Sosyal bilimlerde yayınlanan Türkiye çıkışlı yazıların dağılımı

Grafiklerin oluşturulmasında esas alınan veriler, ISI Web of Science veritabanında “Turkey” adresli yayınların taranması ve çıkan sonuçların her bir alan bazında (örn. felsefe, psikoloji vs.⁷) sayılması ile olmuştur. 1980’den 2009 yılına kadar yıl yıl çıkarılan ham veriler daha sonra 5’er yıllık gruplar ve alanlar bazında sınıflandırılmıştır. En sonunda da verilere uygun çubuk grafikleri karşılaştırmalı olarak fen bilimlerinde, sosyal bilimlerde ve beşeri bilimlerde bir değerlendirmeye tabi tutuldu.

Buna göre, Şekil 1’deki beşeri bilimler grafiğine bakıldığında seçtiğimiz alan örneğinde (arkeoloji, felsefe, psikoloji, edebiyat, din, sanat), bütün disiplinlerde yayın sayısının istikrarlı bir şekilde arttığını görüyoruz. Şekilde bir başka dikkati çeken nokta 1995 sonrasında, öncesinde daha yavaş bir artış gösteren yayın grafiğinin birden bire hızla bir artışa geçmesidir. Aynı durumun Şekil 2 ve Şekil 3 içinde geçerli olduğunu görüyoruz. Ve yine hem Şekil 2 hem Şekil 3’deki fen ve sosyal bilimlerdeki yayın grafiği sürekli bir artış içinde olmuş 80 sonrasında. 1995 yılından sonraki ani artışın sebebi sorulabilir. Bunun sebebi, “1990’lı yılların ikinci yarısından sonra Türkiye’de çeşitli üniversiteler, başta akademik atama ve yükseltmelere ilişkin kararlar olmak üzere akademik performans değerlendirmelerinde temel kistas olarak araştırma ve yayın etkinliklerini benimserken yurtdışında yapılan yayınlara ağırlık verme yolunu seçtiler.” (Ak & Gülmez, 2006, s.29) şeklinde verilmektedir. 1993 yılında TÜBİTAK tarafından başlatılan Bilimsel Yayınları Teşvik Programı, araştırma fonu ödenekleri de etkileyici faktörler arasındadır (Arioğlu & Girgin, 2002) Sonuç olarak da, Türkiye dünya yayın sıralamasında 1980’lerde 41. sırada iken 2009’da 18. sıraya ulaşmıştır (Newsweek, 2009, s. 45)

Yurtiçindeki duruma baktığımızda ise şunları görmekteyiz: Yurtiçindeki akademik dergi yayıncılığı da YÖK standartları doğrultusunda bir evrim geçirdiği söylenebilir. Kozak, “1997/1998 dönemi ile 2002 yılları arasındaki beş yıllık zaman diliminde dergilerin pek çok niteliğinde anlamlı farklılaşmalar meydana geldiği gözlenmektedir. Bunlar arasında “genel bilgiler” başlığına giren uygulamalar açısından en önemli değişimlerden biri, akademik dergilerin yayıncılarında ortaya çıkmaktadır” der (Kozak, 2003, s.157). Kozak’ın araştırmasına göre, 1997/1998 yılları arasında yayınlanan akademik dergilerin %39,1 Üniversiteler tarafından yayınlanmakta iken, 2002 bu oran % 41,6 ulaşmıştır. Artış daha çok sosyal bilimler

⁷ Tıp ve Mühendislik alanları, birkaç farklı alanın toplamından oluşmaktadır.

ve teknik bilimlerde olmuştur. Diğer yandan yılda 2-3 sayı çıkaran akademik dergi sayısı artarken yılda 1 sayı çıkaranların oranı azalmıştır. Özellikle sosyal bilimlerde yılda 2-3 sayı çıkaran dergi sayısında önemli bir artış söz konusudur. Dergilerin tirajları ise, 100'lü rakamlardan 1000'li rakamlarda yoğunlaşmıştır. (Kozak, 2003,s. 158-159) Kozak, "Sonuç olarak diğer etmenlerin yanında, özellikle üniversitelerde akademik yükseltme için getirilen ölçütlerin, Türkiye'de yayımlanan ulusal akademik dergilerin niteliklerinin geliştirilmesine dönük olumlu katkılar yaptığı gözlenmektedir" (Kozak, 2003, s.171) der

Ulusal ölçekte yayınlanan dergilerin de akademik yükseltme ve değerlendirme ölçütlerine göre bir anlamda biçimlenmesi, 90'lı yılların ikinci yarısından sonra ulusal olsun uluslararası olsun Türkiye'nin "bilimsel ve akademik dergi yayıncılığında" bilinçli bir politika izlediğini göstermektedir.

Bunun bir sonucu olarak ise, üniversitelerin başarı kriterleri günümüzde yayın kriterleri ile ölçülür olmuştur. Daha doğrusu, diğer birçok ölçüt içerisinde yayın sayısı ve niteliği en önemli ölçüt olarak belirmiştir.

Sonuç olarak, 1980 sonrası bilim politikalarının iki yönde ivme kazandığını söyleyebiliriz. Birincisi üniversite sayısında hızlı bir artışın yaşanmasıdır. Bu aynı zamanda üniversitelerin kalite sorununu da beraberinde getirmiştir. İkincisi ise, üniversitelerin kalite sorununu aşmaya yönelik ve Batının bilim politikalarına uygun olarak geliştirdikleri "dergi yayıncılığındaki" hızlı artıştır.

Eleştirel Bir Değerlendirme: Türkiye'de Bilimin Yaygınlaşması

Şu halde Osmanlıdan bu yana Türkiye'de bilimin gelişimi için ne diyebiliriz? Hızlı bir gelişim mi olmuştur yoksa yavaş ve güç bir gelişim midir? Bilim "düşüncesi" ne derecede yaygınlaşmıştır?

Bu sorulara yanıt aramadan önce, başlangıçtaki saptamamıza yeniden dönmemiz gerekmektedir: Osmanlıdan günümüze kadar miras kalan, "eski" ve "yeni" fikriyat ya da anlayışların mücadelecilik birliği içinde "bilim", "bilimsel düşünce" ve "felsefi düşünce" kendi yolunu bulmaya çalışmıştır. Yeni "düşünün"/"fikriyatın" bilim anlayışı özellikle Tanzimat sonrası Cumhuriyet ile birlikte önemli adımlar atmış olsa da, eski düşünün bilim anlayışı da bu gelişmelerle birlikte kimi zaman bir direnç noktası olarak kendini göstermiştir. Özellikle

üniversitelerin özerkliği meselesi, eskiye oranla yaygınlaşan üniversitelerin sayıca çokluğu ama kalite bakımından yavaş bir gelişim göstermesi ya da “fen ve sosyal bilimlerin”, “felsefenin” dünya çapındaki öneminin yeterince kavranamamasını buna örnek olarak gösterilebilir. Cümlelerin sonunda sözünü ettiğimiz “fen ve sosyal bilimler” ile “felsefe”nin öneminin yeterince anlaşılabilmesi ise, eski fikriyatı savunan kişilerin Batının ortaçağa karşı yapmış olduğu devrimi anlayamamış olduğunu da göstermektedir denilebilir⁸.

Fakat bu değerlendirmenin dışında daha önemli olan bir şey vardır ki, Türkiye’nin Osmanlıdan bu yana, bütün dünyanın aktığı “bilim kulvarında” henüz rüştünü ispatlamamış olduğudur. Yukarıdaki grafiklerde de gördüğümüz gibi, sürekli artan bir yayın profilinin olmasına rağmen, TÜBİTAK ve onun sağladığı büyük olanakların ışığı altındaki gerek endüstriyel gerek bilimsel araştırmaların sayısı artmış olmasına rağmen, bilimin asıl motor kuvveti diyebileceğimiz “buluş” sayımız ya da eski bilimsel, beşeri ya da felsefi bilgiye eklediğimiz yeni bilgi miktarı henüz maalesef azdır. Bütün istatistik verilerin dışında bilimde gelişmişliğin esas ölçütü, gerek endüstriyel gerek kültürel gerekse bilimsel üretimde hem “isim” olarak söz sahibi olmak hem de ülke olarak tanınabilmektir. Henüz maalesef Rusların matematik alanında tanındığı gibi, Almanların kültür, felsefe ve Amerikalıların teknoloji alanında tanındığı gibi herhangi bir alanda bir tanınmışlığımız yoktur. Ne de dünyaca tanınmış isimlerimizin sayısı çoktur. Bununla birlikte, yukarıda da belirttiğimiz gibi, Cumhuriyetin klasik döneminde atılmış olan sağlam temelin sayesinde, genç Cumhuriyetin 1923 yılından bu yana göstermiş olduğu gelişim hiç de azımsanacak gibi değildir. Peki bu gelişim, uygulanan bilim politikaları ışığı altında “bilimin yaygınlaşması” ölçütü altında incelenebilir mi?

Bu noktada şöyle bir karşılaştırma yapmayı düşündük:

1. 1933 Üniversite devrimi- Üniversite sayısının yaygınlaşması ve Anadolu’ya üniversitenin sunmuş olduğu “bilimsel bilgi”nin tanıtılması.
2. TÜBİTAK-Popüler bilim yayıncılığının çıkması ve her düzeydeki bilimsel araştırmacılığın desteklenmesi.
3. Kalkınma planları- Endüstriyel ve teknolojik üretimin yaygınlaşması.

⁸ 1980 askeri darbesi sonrasında felsefe derslerinin liselerde okutulmasının kaldırılması tipik bir örnektir.

4. Yayın kriterleri- Dergi yayınlarının artması, yayıncılığın dinamizm kazanması

Örnekler çoğaltılabilir. Bu karşılaştırmada esas alınan, yukarıda her maddenin başında yer alan bilim politikasına karşılık gelen bir tür “bilimsel yaygınlığın” olduğudur.

1933 Üniversite devrimi sonrasında, İstanbul üniversitesi dışında üniversiteler kurulmuş ve hem öğretim üyesi hem de öğrenci sayısı artmıştır. Bu artış, yalnız İstanbul'da olmamış Ankara ve özellikle 1946 sonrasını da düşünürsek bütün yurttadır. Üniversiteli kişi sayısı yıl ve yıl çoğalmıştır. Bunun sonucunda da, eksiklerle de olsa üniversitelerde verilen “bilimsel bilgi”nin birçok insan tarafından alınması sağlanmış ve Batılı anlamdaki bilime olan mesafe giderek azalmıştır. Bununla birlikte, üniversitelerin var olan eksiklikleri (öğretim üyesi sayısı, kalitesi ve modern bir üniversitenin sahip olması gereken özelliklerin yokluğu) bilimsel bilgiye yönelik bilincin Anadolu'da ve tüm yurttadır yaygınlaşmasının önündeki engellerdir.

Diğer yandan, Cumhuriyetin başlangıçtan beri izlediği en önemli bilim politikası, hiç şüphe yok ki TÜBİTAK'ın kurulması olmuştur. Çünkü ilk defa “bilim üretimi” ve “bilimsel anlayış” kurumsal düzeyde destek görmüş ve kurumun bilimsel araştırmalarda önemli bir finansal kaynak olabileceği yönündeki bilinç gelişmiştir. Ayrıca unutulmamalıdır ki bir ülkenin uluslararası “bilim arena”sındaki zaferi, onun bilimi ülke düzeyinde nasıl yapılandırdığı ve kurumsallaştırdığıyla ilgilidir her şeyden önce. Bir ülkede bilimi yapılandıran etkenlerin başında da bilim akademileri, bilim toplulukları, bilim konseyleri vs. gelir. TÜBİTAK'ın bir diğer misyonu da popüler bilimsel dergi yayıncılığı yaparak, her kesimden ilginin yeni bilimsel gelişmelere çekilmesi olmuştur. Böylece, bilimsel bilginin gücüne yalnızca belli akademik çevrelerce değil halkın her kesimi tarafından da tanıklık edilmesi sağlanmıştır.

Bütün bunlar da göstermektedir ki, bilimin bir ülkenin yapısını oluşturması, her şeyden önce planlı bir bilim politikasını gerektirir. Kalkınma planları, ilk zamanlarda Türkiye'de böyle bir amacın gerçekleştirilmesinde önemli rol oynamıştır denilebilir. Her ne kadar sonraları atıl kalmış olsalar da, bilim politikalarının yıllara göre oluşturulmaları açısından yeniden canlandırılmaları faydalı olacaktır. Böylece endüstriyel ve teknolojik atılımlar da, kendi kaderlerine terk edilmemiş olacaktır.

Son olarak bir bilim politikası olarak yayın kriterlerinin, son yıllarda dergi yayıncılığını artırdığı gerçeği üzerinde durulursa, özellikle sosyal bilim okur kitlesinin de bu yayınlara göre

arttığı söylenebilir. Böylece, en azından sosyal bilimlerin daha fazla okuyucu kitleye ulaştığı da söylenebilir. Ayrıca buna paralel olarak çeviri ve telif kitapların da artırılmasına yönelik bilim politikalarının belirlenmesi, bilimin her alanıyla insanları tanıştırmak bakımından önemlidir.

Batılı bilim anlayışının temelinde Batı felsefesi yatar. Dolayısıyla Osmanlıdan günümüze kadar bilimin üretilmesi ve yaygınlaştırılması isteniyorsa, Batı felsefesini iyi anlamak gerekmektedir. Bütün dönüşümleriyle birlikte Batı felsefesi, salt bir *theoria* etkinliği olmasına rağmen bilim ve teknoloji olarak *praksis*'ini de yaratmıştır. O halde her şey için biraz daha *theoria* etkinliği demek daha doğrudur.

Kaynakça

- Ak M.Z & Gülmez A. (2006). Türkiye'nin uluslararası yayın performansının analizi. *Akademik İncelemeler*, 1 (1), 25-43.
- Altuntek, S. (1993). İlk Türk matbaasının kuruluşu ve İbrahim Müteferrika. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (1), 191 -204.
- Arioğlu E. & Girgin C. (2002). 1974-2001 döneminde ülkemizdeki bilimsel yayın performansının kısa değerlendirmesi. *Bilim ve Ütopya*.
- Arslan, M. (2005). Cumhuriyet Dönemi üniversite reformları bağlamında üniversitelerimizde demokratiklik tartışmaları. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18 (1), 23-49.
- Ataunal, A. (1993). *Cumhuriyet Döneminde Yükseköğretimdeki Gelişmeler*. Ankara: Yükseköğretim Genel Müdürlüğü yay.
- Aydın, A. (2000). Batılılaşma Döneminde Şinasi ve Fransız etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2), 105-131.
- Bahadır, O. (2005). *Erken Cumhuriyet ve Bilim*. Ankara: TÜBA yayınları.
- Bahadır, O. (2000). *Bilim Cumhuriyetinden Manzaralar*. İstanbul: İzdüşüm.
- Başaran, M. (2009). *Büyük Aydınlanmacı Öğretmenim Hasan Ali Yücel*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

- Demir, R. (2009). Osmanlılar döneminde pozitivism ve Türk düşüncesine etkileri. *Bilim ve Ütopya*, 179, 22-27.
- Denkel, A. (1997). *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Bilim: "Sosyal Bilimler"*, Ankara: TÜBA yayınları, 35-49.
- İnönü, E. (1999). Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de bilime toplu bir bakış ve gelecek hakkında beklentiler. *Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında TÜBA Konferansları I*, Ankara: TÜBA yayınları, 15-59.
- İnönü, E. (2007). *Anılar ve Düşünceler Cilt III*, İstanbul: Boyut.
- Karagöz, M. (1995). Osmanlı Devletinde ıslahat hareketleri ve Batı medeniyetine giriş gayretleri (1700-1839). *OTAM A. Ü. Dergisi*, 6, 173-194.
- Kaynaradağ, A. (2002). *Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Felsefe*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kaynaradağ, A. (1986). *Felsefecilerle Söyleşiler*, İstanbul: Amaç Basımevi.
- Kozak, N. (2003). Türkiye'de yayınlanan akademik dergilerin niteliklerindeki zaman içerisindeki değişim nedenleri: sağlık, sosyal ve teknik bilim alanlarında yayınlanan dergiler üzerine bir inceleme. *Bilgi Dünyası*, 4 (2), 146-173 .
- Mardin, Ş. (1983). *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*, İstanbul: Eczacıbaşı Vakfı Yayınları.
- Newsweek Türkiye*, (26 Temmuz 2009). Üniversite 2009 Endeksi.
- Öz, M. (1999). Onyedinci yüzyılda Osmanlı Devleti: buhran, yeni şartlar ve ıslahat çabaları hakkında genel bir değerlendirme. *Türkiye Günlüğü*, 58, 48-53.
- Özata, M. (2007). *Atatürk, Bilim ve Üniversite*, Ankara: TÜBİTAK yayınları.
- Pak, N.K. (2009). TÜBİTAK ve bilim: bir kopuşun tarihi. *Bilim ve Ütopya*, 178, 41-55.
- Taşer, S. (2006). *Cumhuriyet Döneminde Üniversite Eğitiminin Yeniden Düzenlenmesi-1933 Üniversite Reformu ve Getirdikleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Tunçay, M. (2007). 1946 ve sonrasında üniversite. (Der.), N.K. Aras, E. Dölen, O. Bahadır, *Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi: 1861-1961*, (s.317-320) Ankara: TÜBA yayınları.

- Türkiye Bilimler Akademisi. (2000). *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Bilim Sosyal Bilimler II*, Ankara: TÜBA yayınları.
- Türkcan, E. (2009). *Dünya’da ve Türkiye’de Bilim, Teknoloji ve Politika*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Türkcan, E. (2001). Bilim politikası, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Bilim Sosyal Bilimler II*, (ss.217-227), Ankara: TÜBA yayınları.
- Widmann, H. (2000). *Atatürk ve Üniversite Reformu* (Çev. Aykut Kazancıgil, Serpil Bozkurt) İstanbul: Kabalıcı.
- Yıldız, G. (2004). Atatürk ve üniversite reformu. *Süleyman Demirel Üniversitesi Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5 (7). 191-197.
- Zülfüoğlu, Ş. (2006). *1933 Yılı Türk Basınında Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal ve Türk İnkılabı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.

YAZAR HAKKINDA

Yücel Dursun, Ankara Üniversitesi DTCF Felsefe Bölümünde Sistemik Felsefe ve Mantık ABD’de yardımcı doçenttir. Çalışmaları Bilgi Felsefesi, Varlık Felsefesi, Alman İdealizmi, Fransız Felsefesi ve Oyun düşüncesi üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu alanlarda çok sayıda uluslararası ve ulusal makaleleri ile *Felsefe ve Matematik’te Analitik Sentetik Ayrımı* başlıklı kitabı yayınlanmıştır. Erişim:dursun@humanity.ankara.edu.tr

SUMMARY

In this study, it is considered the development of science and technology from Ottoman's time to present. That's why, the development of scientific and technological politics since the establishment of Republic of Turkey has been traced in this consideration. The developments of science and technology are handled with regard to "science production", "science politics" and "pervasion of science". While it is looked at the last short period of Ottoman, the consideration of Cumhuriyet has been done by classifying its generations. This article examines "old" and "new" conceptions with regard to consequences, which come out from "science" and evaluates that consequences.

"Old" and "new" conceptions are Ottoman's Islamic ideas and young Turkey's secular ideas. Besides this, there is the third position, which takes place between them. "Old" conception argues that West's innovation and technology must be imported but their base ideas such as secularism and anti-religion must be abandoned. Contrary to this, "new" conception asserts that West's ideas must be learnt and should be competed with them to proceed forward in the civilization. Whereas, third position is near to both "old" and "new" ideas and they are both conservative and secular and liberal.

In my opinion, Turkey's science conception and politics are framed according to those positions. There has been always top to down politics orientation in Turkey's science and technology life. That's why; Turkey's science production always both has depended on abroad and – as the contradictory- was private.

In this article there are three sections, which consists of "introduction to Ottoman's science and technologic life" and then "young Turkey's politics, production and propagation of science" and last section aims to evaluate the consequences of them.